

POSITION

ETIK OG MORAL I LÆREN OM MENNESKET

LENA LYNHOLT TYNELL

Som antropologer skal vi blive bedre til at italesætte de etiske og moralske aspekter af den påvirkning, vi har på andres liv, når vi bedriver feltarbejde. Vi skal studere det mere, vi skal undervises mere i det på vores metodekurser, og vi skal forske i det og beskrive de problemfelter og dilemmaer, vi oplever i felten. Kun på den måde kan vi bedst muligt passe på os selv, på antropologien som videnskab og, vigtigst af alt, på de mennesker, der tillader os at forsøge at forstå dem og deres verdener og dermed lader os lære af dem. Når vi som antropologer forsøger at forstå andre mennesker, er vi også forpligtet til at forsøge at forstå os selv som fagfolk og som mennesker.

I antropologien lærer vi om mennesker. Som antropologer opholder vi os blandt mennesker, observerer dem, taler med dem, griner og græder med dem. Gennem mere eller mindre direkte interaktioner i forsøget på at forstå levede erfaringer og livsverdener, der omgiver andre, forsøger vi som antropologer at konfrontere videnskabelige teorier og forståelsesrammer med divergerende opfattelser, levemåder og agens.

Om vi vil det eller ej, medfører vores tilstedeværelse i felten opmærksomhed fra de mennesker, vi studerer, og vores tilstedeværelse genererer til tider problemstillinger og dilemmaer, vi skal forholde os til og agere på. Som antropologer tilfører vi et anderledes element til den hverdag, som de mennesker, vi observerer og interagerer med, ellers har. Og det er unægteligt et faktum, at vores tilstedeværelse og spørgsmål kan generere situationer, som er etisk og moralsk udfordrende for os selv og vores informanter.

De etiske og moralske dilemmaer, vi kan støde på eller forårsage i interaktioner med vores informanter, er mangeartede og mangefacetterede. Efter min mening er vores fornemste opgave som antropologer, i forhold til etik og moral, altid at tage hensyn til og behandle vores informanter med empati og respekt. Men hvordan ved vi som antropologer, hvad der er rigtigt og forkert? Hvordan

sikrer vi, at vi tager de nødvendige hensyn til vores informanter? Hvordan navigerer vi korrekt i komplekse livsverdener, der varierer alt efter felt og informant? Hvem bestemmer, om vores loyalitet, når vi er i felten, først og fremmest skal være fagligt orienteret mod antropologien som videnskab, eller om den skal være orienteret mod vores menneskelige overbevisning om ret og uret, hvis der opstår et problemfelt herimellem? Og hvem bestemmer, hvornår vi som antropologer og mennesker handler etisk og moralsk korrekt?

Min opfattelse af etik ligger i tråd med Carolyn Fluehr-Lobbans definition af etiske kodekser som generelle og overordnede retningslinjer for, hvad der er rigtigt og forkert (Fluehr-Lobban 2013:110). Vi har eksempelvis AAA's¹ etiske retningslinjer, der beskriver, hvordan antropologer handler mest hensigtsmæssigt og korrekt i felten. Men overordnede retningslinjer er langt fra tilstrækkelige i forhold til livets mange aspekter af, hvad der er rigtigt og forkert, godt og ondt. Moral forstår jeg ud fra Didier Fassin's beskrivelse af moralske værdier som værende det, der opfattes som godt, rigtigt og altruistisk, og som handler om, hvorledes sociale agenter artikulerer og forhandler moralske værdier i etnografiske kontekster (Fassin 2012:5).

Nedenstående tekst er et uddrag fra mit speciale og handler om en oplevelse, jeg havde under mit feltarbejde på en specialskele for elever med indlæringsvanskeligheder i New York City i efteråret 2014. David var en af mine nøgleinformanter, og i uddraget beskriver jeg en episode fra en fokusgruppe, hvor emnet var indlæringsvanskeligheder og social identitet, som fik mig til at reflektere over etik og moral i forhold til, hvordan man bedst muligt tager hensyn til sine informanter:

... I anden fokusgruppe talte David en hel del, men på et tidspunkt blev han meget påvirket af de ting, vi snakkede om. På mig virker han som en teenager, der er vred på verden og vred over, at han har en indlæringsvanskelighed. Men han virker også som en ung fyr med problemer. Det var tydeligt, ud fra det, han fortalte, at han har det svært. Han tager stoffer og kæmper med at være det barn i familien, der har en indlæringsvanskelighed.

Da det ringede ud til frikvarter, og vi sluttede, sad David og kløede sig i håret og stirrede tomt ned i gulvtæppet, mens hans ene ben hurtigt hoppede op og ned. Dora [socialrådgiver på skolen] bad ham blive tilbage, og jeg spurgte ham, om han var o.k. Det sagde han ja til uden at flytte blikket fra gulvtæppet. Han taler med Dora nu, og jeg sidder på biblioteket og kan ikke koncentrere mig, mens jeg har dårlig samvittighed og håber på, at David ikke har det dårligt.

David gik i 11. klasse og var diagnosticeret som ordblind og ADD.² Derudover fik han medicin mod depression. Ovenstående uddrag fra mine feltnoter beskriver en episode, hvor jeg oplevede en efterfølgende frygt for at have begået etiske og moralske fejl i felten (Tynell 2016:51).

For mig viser situationen med David i fokusgruppen et eksempel på kompleksiteten og sensitiviteten i etik og moral, samt hvordan der findes forskellige lag og niveauer af etiske og moralske dilemmaer i oplevelser. Episoden medførte refleksioner hos mig selv om, hvorvidt og hvornår målet helliger midlet, og det fik mig til at sætte spørgsmålstegn ved, hvordan og i hvilken udstrækning vi som antropologer påvirker de mennesker, vi taler med. Eksemplet viser en hændelse forårsaget af en antropologistuderende på feltarbejde, som anvendte en etnografisk metode til at generere informationer, og som endte i en moralsk og etisk udfordrende situation. Første punkt i AAA's retningslinjer for god etik i felten er, at man ikke må skade sine informanter. Havde jeg forårsaget problemer for David og skadet ham med mine spørgsmål i fokusgruppen?

Der findes ikke endegyldige svar på spørgsmål og dilemmaer af etisk og moralsk karakter, og konklusionerne på rigtigt og forkert i forhold til situationen med David er derfor også relative. David ville måske ikke nødvendigvis dømme situationen moralsk og etisk forsvarlig, hvis han reflekterede over den. Jeg selv havde, som fagperson og som menneske, mine bekymringer over den, mens socialrådgiveren Dora havde et andet og mere positivt blik på situationen, idet hun senere fortalte mig, at det forløb hos hende og skolepsykologen, som David var i, havde været gået i stå, og at han, efter at have åbnet op i fokusgruppen, efterfølgende også havde gjort det hos psykologen. Eksemplet viser dermed, hvordan en enkeltstående hændelse kan være negativ for en informant i den øjeblikkelige situation, men samtidig potentielt set også kan være positiv, hvis perspektivet bredes ud, og informantens liv som et større hele betragtes udefra.

Perspektivet på situationen bringer således refleksioner med sig om tvetydighed i forhold til etik og moral. Endvidere danner den grundlag for overvejelser om, hvorledes den antropologiske metode ikke var etisk og moralsk forkastelig, men at den måske dannede ramme om en situation, der var det.

Som antropolog og som menneske mener jeg, at det er problematisk, at vi i antropologien ikke taler mere om etik og moral. Selv om jeg finder Michael Agars (1980) synspunkt, at antropologer udøver en form for vold mod felten med deres blotte tilstedeværelse, en anelse brutalt, vil jeg gerne tilslutte mig tankegangen om, at vores tilstedeværelse i en felt altid vil have en eller anden form for påvirkning på de mennesker, vi interagerer med. Det samme vil de etnografiske metoder, vi anvender, og de spørgsmål, vi stiller. Når vi som antropologer studerer mennesker og påvirker dem med vores spørgsmål og med vores tilstedeværelse i deres liv, mener jeg også, vi har en forpligtelse til at behandle etik og moral i felten med alvor. Jeg tror ikke, det vil være muligt at klæde antropologer tilstrækkeligt på til moralsk udfordrende oplevelser i felten, fordi mulighederne for de dilemmaer er lige så mangeartede, som der er mennesker og situationer mellem mennesker. Men at have reflekteret over dilemmaer af etisk og moralsk karakter og

at have en grundlæggende viden om menneskets psykologi, mener jeg, er vigtigt, når vi i antropologien lærer om og af mennesker.

Jeg mener, at etik og moral i antropologien i høj grad bør handle om at få udfordrende perspektiver på den tankegang, vi hver især besidder i forhold til, hvad vi synes er rigtigt og forkert som fagpersoner og som mennesker. Efter min mening er opfattelser af etik og moral langt hen ad vejen sociale konstruktioner, og derfor er det essentielt at få kritiske perspektiver på den overbevisning, hver enkelt antropolog og antropologistuderende har, for at vi dermed kan reflektere over og debattere vore egne divergerende synspunkter og levede erfaringer. Kun på den måde vil det være muligt for os som fagfolk og medmennesker at forsøge at handle så professionelt, respektfuldt og empatisk som muligt, når vi bedriver feltarbejde.

I antropologien har det historisk set været en udfordring i forhold til etik og moral at adskille antropologen som fagperson fra mennesket bag. Denne udfordring oplevede jeg også selv under mine refleksioner over oplevelsen med David. Jeg stillede mig selv spørgsmål som (Tynell 2016:52):

... Er fokusgrupper en god metode at anvende, når man arbejder med potentielt sensitive emner (Hautzinger 2012:22)? Havde jeg fortjent den tillid, David valgte at vise mig (jf. Agar 1980:41-62)? Skulle jeg have stoppet mine spørgsmål om indlæringsvanskeligheder og i stedet spurgt ind til emner, der var mere neutrale? Skulle jeg have stoppet fokusgruppen og måske gå glip af værdifuldt materiale? Eller er det en pris, man som antropolog må betale under hensyn til sine informanter? Hvordan ville David have det efterfølgende, og hvordan ville de andre elever, der havde deltaget i fokusgruppen, have det?

Mine tanker handlede dermed om, hvorvidt jeg havde skadet mine informanter i fokusgruppen, og om jeg havde handlet etisk og moralsk korrekt som henholdsvis antropolog og menneske. Jeg mener, at denne udfordring er vigtig at italesætte i antropologien, da vi som antropologer anvender os selv som værktøj i felten til at generere informationer og derfor ikke altid vil kunne skille vores faglighed og faglige nysgerrighed fra vores menneskelige kvaliteter som empati og overbevisninger om ret og uret.

Antropolog og arkæolog George Leader skrev i *Huffington Post* i oktober 2016, at alle uddannelser burde integrere antropologi som en del af undervisningen, så alle mennesker kan få udfordret deres – ifølge Leader – ofte begrænsede verdenssyn med et udvidet og bevidst verdenssyn. Samme pointe mener jeg, vi selv som antropologer kan bruge i antropologien i forhold til et større fokus på etik og moral. Vi skal have et større fokus på, at vi påvirker vores informanter, vi skal blive bedre til at reflektere over, hvordan vi påvirker, og vi skal være bevidste, udvide vores viden om og være kritiske over for os selv og vores opfattelser af, hvad der

er rigtigt og forkert. Dette vil være givtigt for vores informanter, når vi bedriver feltarbejde, det vil udvide refleksioner i antropologien som videnskab, og det vil sikre velvilje over for fremtidigt antropologisk arbejde i felten. Vi kunne eksempelvis udvide undervisningen i etik og moral på universiteterne, indføre supervision af kandidatstuderende i forbindelse med feltarbejde til specialet eller sørge for yderligere antropologisk forskning i form af ph.d.-studier eller udfærdigelse af bøger. Og så kan vi tale meget mere om etik og moral i felten.

Om situationen fra mit feltarbejde kunne være undgået eller håndteret anderledes eller bedre, vil jeg lade være til refleksion og diskussion hos og imellem jer læsere. Pointen er, at jeg mener, at vi som antropologer skal italesætte sådanne situationer og reflektere over dem med hinanden som fagfæller og som mennesker i langt højere grad, end vi gør i dag. Vi skal turde blotte os selv og vores etiske og moralske overbevisninger og oplevelser i forsøget på at blive endnu bedre til at passe på os selv og på de mennesker, vi studerer.

Eller hvad synes I?

Noter

1. American Anthropological Association.
2. ADD står for Attention Deficit Disorder, som er en forstyrrelse af opmærksomhedsfunktionen uden udtalt hyperaktivitet, som forekommer ved den mere kendte lidelse ADHD.

Litteratur

Agar, Michael H.
1980   Who Are You to Do This? In: M.H. Agar: The Professional Stranger. An Informal Introduction to Ethnography. Pp. 41-62. New York: Academic Press.

Fassin, Didier (ed.)
2012   A Companion to Moral Anthropology. Oxford: Wiley-Blackwell.

Fluehr-Lobban, Carolyn
2013   Ethics and Anthropology. Ideas and Practice. Lanham: AltaMira Press.

Hautzinger, Sarah
2012   Depending on Context. Counterintuitive Uses of Focus Groups in Mixed-Method Ethnographic Research. Human Organization 71(1):22-31.

Leader, George (American Anthropological Association)
2016   Universities Need Anthropology Now, More Than Ever. Huffington Post (online).

Tynell, Lena Lyngholt
2016   Elever med indlæringsvanskeligheder. En antropologisk undersøgelse af identitetsskabelse blandt elever og tidligere elever med indlæringsvanskeligheder fra en specialskele i New York City, USA. Kandidatspeciale. København: Institut for Antropologi, Københavns Universitet.

